

Спеціалізованій вченій раді Д 11.051.03
у Донецькому національному
університеті імені Василя Стуса

ВІДГУК

офіційного опонента д.е.н., доц. Карпенка Андрія Володимировича на дисертацію **Томчук Олесі Валеріївни** *«Людський потенціал розвитку міста в новій економіці: управлінський та поведінковий вимір»*, яка подана на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.07 – Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика

Актуальність теми дослідження

В сучасному постіндустріальному суспільстві суттєво зростає швидкість технологічних процесів, змінюються цінності та вимоги до ресурсів. Визнається особлива роль людини у формуванні конкурентних позицій на різних рівнях. Відповідно підвищується увага до людського потенціалу, який визнається найвищою цінністю та важливим стратегічним ресурсом будь-якої соціально-економічної системи. Людський потенціал виступає основою сучасного економічного розвитку, що передбачає необхідність підвищеної уваги до нього всієї спільноти та держави щодо його оцінки та моніторингу, визначення основних чинників ефективного формування і використання, розробки дієвих механізмів управління і розвитку.

Сучасні процеси модернізації у світовій економіці концентруються в містах, які сьогодні стають двигунами і центрами економічних, соціальних та політичних перетворень, а людський потенціал в них є визначальним фактором економічного зростання та розширеного суспільного відтворення. Особливо важливою є його роль в умовах нової економіки, коли змінюються методи ведення бізнесу та здійснюється перехід до принципів керування системами із самонавчанням, глибоким проникненням інформаційних

технологій у бізнес та їх інноваційної зорієнтованості. У містах, де відбувається концентрація виробництва і розподілу суспільної праці важливою конкурентною рисою є якість людського потенціалу, зокрема когнітивні характеристики, актуальна освіта, інноваційна активність, відповідальна поведінка, креативність тощо. Проте зазначені критерії якості людського потенціалу в практичній площині вітчизняної економіки не набувають достатнього визнання, нехтуються на рівні держави, регіонів, окремих міст і компаній. Відповідно Україна та її міста нерационально використовує людський потенціал, поступово його втрачає. Тому поглиблення розуміння концепції людського потенціалу міст як чинника збалансованого соціально-економічного зростання, систематизація стимулюючих та обмежуючих детермінант його відтворення, необхідність розробки концептуальних засад та механізмів імплікації підходів поведінкової економіки в моделі управління розвитком міст є сьогодні актуальним та вагомим напрямом дослідження. Зазначене визначає актуальність, наукову і соціальну значимість обраної Томчук О.В. теми та її дисертаційного дослідження загалом.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Актуальність теми та ґрунтовність отриманих результатів підтверджується зв'язком дисертації з тематикою досліджень Донецького національного університету імені Василя Стуса «Інтегрований розвиток територій: кадрова, маркетингова та інноваційна складові» (2017–2020 рр., номер держреєстрації 0117U004138), в межах якої запропоновано концептуальну модель врахування впливу якості людського потенціалу на розвиток територій; «Методологія конвергентного менеджменту інноваційного розвитку регіональних економічних систем» (2017–2021 рр., номер держреєстрації 0117U006342), в межах якої сформульовано методологію компаративного аналізу соціально-економічних детермінант розвитку людського потенціалу регіону, науково-методичні підходи до

діагностики територіальної асиметрії умов формування та використання людського потенціалу територій, а також розроблено механізм управління людським потенціалом міста з урахуванням впливу поведінкових чинників.

**Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій,
їх достовірність і новизна**

Наукові положення, висновки та рекомендації, викладені в дисертації Томчук О.В. докладно обґрунтовані, логічні та достовірні, що обумовлено доказовістю та переконливою аргументацією авторських розробок, які мають суттєве теоретико-методичне та практичне значення; глибиною наукового дослідження, проведеного із використанням сучасних методів дослідження.

Не викликає сумнівів обґрунтованість і достовірність результатів дослідження, які базуються на глибокому знанні й розумінні методологічного підґрунтя досліджуваної проблеми, об'єкта та предмета дослідження, а також використанні значної інформаційної бази, що представлена статистичними даними та публікаціями міжнародних і національних організацій, законодавчими документами, результатами власних досліджень автора.

Ознайомлення зі змістом дисертаційної роботи, опублікованих її автором наукових праць та авторефератом, дозволяє визначити основні положення, які сформульовані здобувачем, що характеризуються науковою новизною й відображають особистий внесок у розвиток економічної науки у частині концептуального вирішення проблеми управління людським потенціалом розвитку міст в парадигмі поведінкового підходу, а також системному вдосконаленні методології діагностики асиметрій формування, збереження та відновлення людського потенціалу.

До основних наукових результатів дисертаційної роботи Томчук О.В., які мають суттєве теоретико-методичне значення та практичну цінність, а також характеризуються статусом «вперше», слід віднести наступні:

– новий напрям наукового дослідження, який охоплює розробку концептуальних положень вивчення людського потенціалу міст (с. 89-107),

який ґрунтується на авторському трактуванні економічної категорії «людський потенціал розвитку міста» (с. 96) та розроблений методологічний апарат (інструментарій) управління людським потенціалом розвитку міста, спрямований на забезпечення відтворення людського потенціалу нової якості із застосуванням стимулюючих детермінант (економічних, соціальних, знаннєвих, креативних, просторових, поведінкових) з метою забезпечення максимально повної та ефективної його реалізації в системі соціально-економічного розвитку міста (с. 349-363);

– запропоновано принциповий механізм імплікації поведінкового підходу в контексті формування людиноцентрованого розвитку міст, ключовими драйверами якого виступатиме політика міського розвитку, формування середовища для закріплення просоціальної поведінки, набуття відповідних особистісних характеристик, що реалізується через систему об'єктивних та суб'єктивних чинників та направлене на формування позитивних поведінкових орієнтирів / усунення непродуктивних поведінкових патернів реалізації людського потенціалу розвитку міста в системі стратегічного планування (с. 364-366);

– представлено концептуальну модель впливу якості людського потенціалу на розвиток міст, яка за своїм змістом розкриває проблематику управлінського виміру забезпечення відтворення людського потенціалу міст, набуття ним нової якості на основі більш повного та точного розуміння вихідних та очікуваних параметрів, відображає взаємопов'язану систему компонент, детермінант та цільових показників, досягнення яких забезпечує якісне формування, розвиток та використання (реалізацію) людського потенціалу міст, в якій якість людського потенціалу досягається шляхом гармонізації складових його розвитку з метою забезпечення соціально-економічного зростання та модернізації території у довготривалій перспективі; модель інституційно закріплена у форматі узгодження регіональних стратегій і програм соціально-економічного розвитку (с. 382-

392);

– обґрунтовано концепцію використання людського потенціалу розвитку міста на основі поєднання управлінського та поведінкового виміру, ключові ідеї якої об'єднують наукові результати теоретичного, науково-методичного та прикладного характеру: визначено зміст управлінського виміру людського потенціалу розвитку міста як системи знань з управлінням містом, що розкриває сутність відносин між суб'єктами та об'єктами управління, методами і механізмами регулювання міського розвитку на основі нормативного та програмно-цільового підходу з орієнтацією на забезпечення традиційних потреб та очікувань, формування свідомої готовності економічного агента реалізувати власний людський потенціал в екосистемі розвитку міста (с. 357-362); поведінковий вимір – процес усвідомлення, спостереження і аналізу ролі та поведінки суб'єктів міського середовища, взаємодії між ними на основі індивідуальних цілей та очікувань, досягнення на цій основі спільних цілей та результативності шляхом комбінації прямих (встановлення нормативних управлінських політик і рішень) і непрямих (формування конструктивних поведінкових патернів, коригування життєвих стратегій, спрямування бажаного вибору індивідуальної траєкторії) чинників впливу на варіативну поведінку (с. 362-365); здійснено порівняння змістових механізмів управлінського та поведінкового впливу на людський потенціал розвитку міста, результати якого втілено на етапі розробки стратегії розвитку міста; здійснено моделювання поведінки носіїв людського потенціалу з метою набуття ними нових якісних параметрів із застосуванням окреслених методів впливу (с. 382-395);

Важливим підґрунтям наукових здобутків Томчук О.В. є отримані нові результати, що удосконалюють теоретико-методологічні і практичні аспекти управління людським потенціалом розвитку міста в новій економіці. Зокрема, удосконалено:

– ключові положення формулювання стратегії управління людським

потенціалом розвитку міста як основи реалізації постіндустріальної парадигми суспільного та економічного розвитку, що направлені на диференціацію економічних процесів з урахуванням людиноцентрованого підходу та дозволяють нівелювати вплив негативної демографічної динаміки, досягти вирівнювання розвитку соціального середовища відтворення людського потенціалу міста (с. 369-371).

- науково-методичні засади компаративного аналізу соціально-економічних детермінант розвитку людського потенціалу, який включає: обґрунтування відбору чотирьох блоків показників (економічного, просторового блоків, добробуту та розвитку знаннєвої і креативної економіки) та розробку алгоритму оцінки (с. 322-331);

- науково-методичні засади аналізу рівня впливу наявних диспропорцій розвитку людського потенціалу на темпи економічного зростання територій, що базується на параметрально-критеріальній системі оцінювання збалансованості розвитку людського потенціалу територій/міст з позицій зростання сукупного економічного доходу (с. 231-248);

- понятійно-категоріальний апарат дослідження людського потенціалу розвитку міст, а саме надано авторське визначення базових понять: людський потенціал; людський потенціал розвитку міста; управління людським потенціалом розвитку міста (с. 60-61, с. 96, с. 167);

- теоретико-методологічні основи дослідження людського потенціалу розвитку міста в контексті поглиблення його провідної ролі у розвитку соціально-економічних систем в новій економіці (с. 51-70);

- підходи до систематизації детермінант економічної поведінки, які визначають формування продуктивних та непродуктивних поведінкових патернів носіїв людського потенціалу міст в контексті управлінського регулювання: зовнішні та внутрішні детермінанти; систематизація є підставою для визначення характеру управлінського регулювання з метою коригування поведінкових траєкторій та відхилень в процесі реалізації

стратегій соціально-економічного розвитку на основі визначених критеріїв, показників та інструментів (с. 144-159);

- концептуальний підхід до формування стратегії управління людським потенціалом розвитку міста, який уособлює узгодження нормативного та поведінкового виміру управління людським потенціалом в системі стратегічного розвитку міст: нормативний, поведінковий (с. 354-360);

- теоретичні підходи до визначення соціально-економічних детермінант розвитку людського потенціалу міст/територій в системі сучасних концепцій економічного розвитку і зростання та в системі сучасних концепцій регіонального розвитку; розроблено блок-схему теоретико-методологічних засад соціально-економічних детермінант формування і реалізації людського потенціалу розвитку міст/територій (с. 294-306);

- розроблено та апробовано науково-методичний інструментарій оцінювання динаміки фізичних параметрів людського потенціалу на основі комплексу показників; проведено апробацію на прикладі чотирьох областей України та встановлено позитивну асиметрію відтворювальних (кількісних) тенденцій та динаміки якісних показників людського потенціалу, що є підставою для виокремлення типу регіонів, які мають потенціал компенсації демографічних втрат (с. 285-292).

У дисертації дістали подальшого розвитку методологічні положення щодо проведення оцінювання людського потенціалу території на основі використання зведеного показника – інтегрального індексу людського потенціалу територій, який складається з трьох субіндексів (субіндекси формування, розвитку та використання людського потенціалу) (с. 197-209) та підходи до дослідження концептосфери розвитку міст, на основі яких проведено ідентифікацію міст з метою типізації в залежності від розміру, значення в системі виробництва і розселення, особливостей економічного і соціального розвитку, демографічної структури з метою вибору стратегії розвитку та управління людським потенціалом (с. 71-92).

Теоретичне і практичне значення отриманих результатів

Дисертаційна робота Томчук О.В. має високе теоретичне та практичне значення. Наукова цінність полягає у формуванні нового дослідницького напрямку з управління людським потенціалом розвитку міста в контексті поведінкового впливу.

Викладені у дисертаційній роботі положення та рекомендації є підґрунтям для обґрунтування та розробки теоретико-методологічного забезпечення, науково-методичних основ і практичних рекомендацій з питань відтворення людського потенціалу розвитку міст в новій економіці з урахуванням управлінського та поведінкового контексту.

Теоретичне значення роботи полягає у тому, що виокремлено новий напрям теоретико-методологічних та прикладних досліджень, пов'язаних із забезпеченням ефективності відтворення людського потенціалу міст, обґрунтування напрямів розвитку міст на основі раціонального використання людського потенціалу. Йдеться про поглиблення розуміння концепції людського потенціалу міст як чинника збалансованого соціально-економічного зростання, систематизацію стимулюючих та обмежуючих детермінант його відтворення, необхідність розробки концептуальних засад та механізмів імплікації підходів поведінкової економіки в моделі управління розвитком міст.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що теоретико-методологічні розробки знайшли широке впровадження на національному, регіональному та локальному рівнях. Зокрема, рекомендації та висновки, які викладено у дисертації Томчук О.В. пройшли апробацію та прийняті до впровадження у діяльності: у діяльності товариства Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH Україна (довідка № 220112021 від 22.01.2021 р.); у діяльності Асоціації міст України (довідка № 3-47/2 від 14.06.2020 року); у діяльності Вінницького обласного центру зайнятості (довідка № 04-06/5021-20 від 28.12.2020 р.); Інституту

адміністрування та післядипломної освіти, НДЦ «ДЕМОС» (акт про впровадження від 20.01.2021 р.); у діяльності Департаменту економіки і інвестицій Вінницької міської ради (довідка № 11-00-004-38883/4 від 27.07.2020 р.); Виконавчого комітету Маріупольської міської ради (довідка № 12.8-43391-05 від 05.08.2020 р.).

Основні наукові результати та розробки, викладені у дисертаційній роботі, також використовуються у навчальному процесі Донецького національного університету імені Василя Стуса при викладанні навчальних дисциплін «Управління якістю та конкурентоспроможністю», «Розвиток персоналу», «Економіка праці та управління персоналом», «Соціальна політика» (довідка № 121/01.1.3-43 від 29.12.2020 р.).

Повнота викладу основних результатів дисертаційного дослідження в опублікованих роботах автора

Результати дисертаційного дослідження Томчук О.В. достатньо повно оприлюднені у наукових публікаціях. Вони опубліковані у 24 наукових працях загальним обсягом 36,21 д.а., з яких особисто автору належить 16,53 д.а., зокрема: підрозділ у 1 колективній монографії, 18 статей у наукових фахових виданнях (з них 5 – у співавторстві), 4 статті у співавторстві, які включені до міжнародних наукометричних баз Scopus та Web of Science, 5 публікацій за матеріалами науково-практичних конференцій (із них 2 – у співавторстві).

Основні положення й результати дисертаційної роботи, висновки й рекомендації підтверджено їх достатньою апробацією і схваленням на 6 наукових і науково-практичних конференціях різного рівня.

Автореферат дисертації відображає її зміст та не містить положень, які не досліджені в роботі.

Дискусійні положення та зауваження

Високо оцінюючи дисертаційну роботу Томчук О.В., вважаю за необхідне відмітити ряд дискусійних положень і недоліків роботи та

висловити окремі зауваження:

1. В теоретичній частині роботи авторка простежує типологізацію територій з метою визначення ролі міст в контексті зміни вектору економічного зростання в умовах нової економіки (с. 62-67), та зазначає, що саме міста виступають в якості драйверів економічного розвитку територій (с. 68). Вважаємо цю тезу обґрунтованою, проте варто було б більшу увагу приділити властивостям міст, які характеризують їх як специфічну територію. Це сприяло б більш точному розумінню критеріїв відбору соціально-економічних детермінант розвитку людського потенціалу територій та міст, що використані автором у аналітичній частині дослідження.

2. Розглядаючи особливості формування економічної поведінки людини дисертантка здійснює наголос на розмежуванні її характеристик в індустріальній та постіндустріальній економіці (с. 140, табл. 2.3), однак, такий розподіл, на наш погляд, є дещо умовним, оскільки зазначені риси амбівалентно проявляються в сучасному суспільстві, на чому слід було б наголосити додатково.

3. Дискусійним представляється віднесення поведінкових патернів до внутрішніх детермінант економічної поведінки, що визначає розвиток людського потенціалу міст поряд із когнітивними, афективними, загально-психологічними властивостями людини (с. 144, с. 154-155), оскільки патерни формуються під дією перерахованих чинників. Отже, цей взаємозв'язок має бути відображений графічно, тим більше авторка наголошує на використанні механізму формування поведінкових патернів як інструменті непрямого управлінського впливу у концептуальних результатах.

4. При здійсненні діагностики територіальної асиметрії умов розвитку людського потенціалу міст Вінницької області авторка у якості критерію розподілу міст за рівнем соціально-економічних умов обирає показник втрат населення, який є відповідно найбільшим у м. Козятині та найменшим у

м. Ладизині (с. 336-338). Зазначені міста є моноспеціалізованими за типом, однак, більшість міст Вінницької області є аграрними центрами, що не дозволяє простежити причини асиметричного розвитку їх людського потенціалу.

5. Науковою та практичною цінністю характеризується модель впливу якості людського потенціалу на рівень соціально-економічного зростання в системі управління розвитком міста (рис. 5.11, с. 384). Однак в моделі авторкою враховано лише взаємодію управлінської системи міста з її внутрішнім середовищем, тоді як не розмежовано вплив зовнішніх детермінант (на рівні регіону, держави)/

Втім, необхідно зазначити, що зроблені зауваження не впливають на загальну високу оцінку дисертації Томчук О.В., а наявність дискусійних положень свідчить про її складність і можливість подальших наукових розробок здобувача.

Загальний висновок

Оцінюючи дисертаційну роботу Томчук О.В. «Людський потенціал розвитку міста в новій економіці: управлінський та поведінковий вимір» в цілому, можна зробити висновок, що автору вдалося вирішити важливе науково-практичне завдання щодо обґрунтування та розробки теоретико-методологічного забезпечення, науково-методичних основ і практичних рекомендацій з питань відтворення людського потенціалу розвитку міст в новій економіці з урахуванням управлінського та поведінкового контексту.

Дисертація Томчук О.В. «Людський потенціал розвитку міста в новій економіці: управлінський та поведінковий вимір» є завершеним науковим дослідженням, що містить новий напрям теоретико-методологічних та прикладних досліджень, пов'язаних із забезпеченням ефективності відтворення людського потенціалу міст, обґрунтування напрямів розвитку міст на основі раціонального використання людського потенціалу. Обрану тему розкрито, мету досягнуто повністю, завдання роботи вирішено.

Дисертаційна робота за змістом та науковим рівнем відповідає вимогам, що висуваються до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук. Зміст автореферату у повній мірі відповідає основним положенням дисертаційної роботи. Тема дисертації відповідає паспорту спеціальності 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика.

За змістом, важливістю і глибиною вирішення наукових завдань, оформленням, дисертація відповідає чинним вимогам, які викладені у пунктах 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами і доповненнями), що висуваються до докторських дисертацій, (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р. та № 567 від 27.07.2016 р.), а її автор – Томчук Олеся Валеріївна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.07 – Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика.

Офіційний опонент

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри економіки та митної справи
Національного університету
«Запорізька політехніка»

А.В. Карпенко

